

آداب و مقارنات نیایش در کلیات سعدی

لیلا شهریاری¹، تقی امینی مفرد²

1 کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرگان، ایران
(Shahriarileyla171@gmail.com)

2 عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرگان، ایران
(T-amini44@yahoo.com)

چکیده

دعا یگانه راه ارتباط بندگان با مبداء بوده و تنها وسیله ای است که خدای متعال برای ارتباط با خود مقرر فرموده است. اگر این ارتباط و توجه به مبداء نباشد، خدای منان عنایت خاصه خود را قطع خواهد فرمود. از آنجا که هر عبادتی، آداب و اسرار و احکامی دارند، دعا نیز به منزله برجسته ترین عبادت، آداب و احکام و اسراری دارد. بنده در عرض نیاز کردن به حضرت قاضی الحاجات، باید دعا را بداند و فهمیده و با حضور قلب دعا کند، و آدابی که در حاجت طلبیدن از مخلوقین که در عجز و ناتوانی مثل هستند رعایت نمایند همان قدر را در حاجت طلبیدن از خداوند عظیم الشأن که خالق و رازق و مالک جمیع امور اوست رعایت کند. سعدی آداب و مقارنات نیایش را در اشعار خویش مورد توجه قرار داده است و از دیدگاه او استجاب دعا مستلزم شرایطی است که در صورت عمل به آن، خواسته ما به اجابت نزدیکتر خواهد بود. در این پژوهش ضمن آوردن نیایش های سعدی با آداب و مقارنات دعا در اشعار وی آشنا می شویم.

واژه‌های کلیدی: نیایش، آداب و مقارنات، کلیات، سعدی.

Etiquettes of pray in the poems of Sa'di

Leyla Shahriari¹; Taghi Aminifard²

¹ Master of Persian language and literature, Islamic Azad University of Gorgan, Iran

² Faculty Member of Islamic Azad University, Iran

Abstract

Pray is the unique manner for human being to connect to its origin and it is the only way that is ordained by imminent god for this holy connection. If there is no relation and attention between the origin and human, god will not bear in mind its creature. Since all worships have their own etiquettes, secrets and rules, pray as the most outstanding worship has its own etiquette, rules, and secrets. In order to request his wish, human must understand what he prays full heartedly. And must treat based on etiquettes relating to needfulness being impotently in the presence of god. Sa'di concerns about etiquettes and praise manners. In his perspective accepted prayer needs to act in a way to make it happen. In this study, we mention to Sa'di praise with etiquettes of pray in his poems.

Keywords: Pray, Etiquettes Of Pray, Poems, Sa'di.

1- مقدمه

حقیقت دعا این است که تمام اعضا و جوارح موافق و هم آواز شده و همه در مقابل حق تعالی طلب حاجت و درخواست کنند و قلب در مشاهده و حضور پروردگار فانی گشته و تمام اختیار در مقابل عظمت و حکومت او سلب شده و همه امور خود را در ظاهر و باطن به خداوند متعال تسلیم و واگذار کند. بنده در دعا کردن و سخن گفتن و عرض نیاز کردن به حضرت قاضی الحاجات، باید دعا را بداند و فهمیده و با حضور قلب دعا کند. توجه به خدا، با آن همه عظمت و قدرت و عطا وجود از یک سو و نیازمندی و بیچارگی و فقر و تنگدستی آدمی از سوی دیگر، ما را وامی دارد تا اگر بنا داریم در محضر او حاضر شویم و بر در رحمت او کوبیم و از خوان بیکران نعمت او نیاز خویش را برآورده سازیم، باید خود را به آراستگی و شایستگی و ادب و فروتنی و آیین معاشرت با حضرتش مزین کنیم.

سعدی آداب و مقارنات نیایش را مورد توجه قرار داده و از دیدگاه او استجاب دعا مستلزم شرایطی است که در صورت عمل به آن خواسته ما به اجابت نزدیکتر خواهد بود.

2- آداب مضامین مقارنات نیایش سعدی

وی در اثر خود کلیات مقارنات نیایش را مد نظر قرار داده که از مضامین مقارنات نیایش سعدی می توان به آداب زیر دست یافت:

1. زمان نیایش: اگر چه ذکر حق و نیایش به محضر وجود پروردگار غنی محصور به زمان نیست اما آنچه از روایات گوناگون بر می آید عرض نیاز به درگاه ربوبی در اوقاتی خاص فضیلت بیشتری دارد که تلاوت دعا در اوقات خاص و مکان های ویژه ای افضل و امید اجابت در آن اوقات و مکان ها بیشتر است که این چند مورد بسیار اهمیت دارد:

1- مابین اذان و اقامه؛ 2- بین دو خطبه امام جمعه تا آنکه سلام نماز دهد؛ 3- موقع ریزش باران؛ 4- در سفر؛ 5- بین نماز ظهر و عصر در روز چهارشنبه؛ 6- در حال بیماری؛ 7- در نماز؛ 8- در وقت افطار؛ 9- در هنگام اضطراب شدید؛ 10- در موقعی که سپاه اسلام در حال جهاد باشد؛ 11- بعد از تلاوت قرآن مجید؛ 12- در موقع وزیدن باد؛ 13- موقع شهادت شهید و ریختن خون او بر زمین؛ 14- شب های قدر و احیا (تهرانی، 1377: 9).

سعدی بر این باور است تلاوت دعا در اوقات خاص افضل و امید اجابت در آن اوقات بیشتر است؛ وی ضمن اعتقاد و تاکید بر این ادب از آداب نیایش در یکی از حکایات خود در گلستان عرض می کند: حاکمی از فرد پارسایی پرسید که اوقات خود را چگونه می گذرانی؟ گفت: همه شب به مناجات با خداوند و صبحگاهان خود را به دعا کردن برای برآورده شدن نیازمندیها سپری کنم

نیز در اهمیت اوقات نیایش در یکی دیگر از حکایات خود به «شب» به عنوان وقت مناسب دعا و نیایش اشاره می کند:

همه روز نیکان از او در بلا
به شب دست پاکان از او بر دعا
(سعدی، 1385: 63)

بنا بر اعتقاد سعدی دعا در سحرها، زودتر به اجابت می رسد، زیرا که مشقت عبادت، در این اوقات بیشتر و نفوس با صفات، و ارواح دارای توجه بیشتر می باشد وی در این باره در حکایتی در بوستان بیان کرده و گفته اند:

شنیدم که پیری شبی زنده داشت
سحر دست حاجت به حق برافراشت
یکی هاتف انداخت در گوش پیر
که بی حاصلی، رو سر خویش گیر
(سعدی، 1385: 63).

2. انتخاب مکان نیایش: اگر چه در همه جا می توان فرصت را مغتنم شمرد و به نیایش پرداخت، اما برخی از مکان هایی که قداست بیشتر و شرایطی برتر دارند برای مناجات مناسب تر است. در کوچه و بازار در باغ و راغ در خلوت و جلوت و همه

جا می توان نیایش کرد اصولاً مکان برای نیایش مطرح نیست بلکه باید دل حاضر و آماده باشد لیکن مع الوصف مکان هایی که روحانیت آن مکان ها به انسان آرامش می بخشد برای دعا کردن سزاوارتر است. شاید به همین جهت است که در اسلام مسجد تأسیس یافته است. سعدی مکان نیایش که یکی از آداب و مقارنات نیایش است را نیز مورد توجه قرار داده وی معتقد است برای پذیرش دعا به درگاه الهی مکان نیایش نیز اهمیت دارد.

3. نیایش در پنهانی

اخلاص پاک ساختن چیزی است که با غیر خود درآمیخته باشد و مراد از اخلاص در این مقام این است که دعا کننده هر چه گوید و هر چه کند از ریا و سمعه به دور باشد. همچنین راز و نیاز در خلوت و پنهان به استجابت نزدیکتر خواهد بود زیرا که با صمیمت دل و اخلاص همراه است. سعدی بر این باور است که دعا کردن در پنهانی چون با صمیمت قلب و خلوص نیت است زودتر به اجابت می رسد وی در این باره می گوید: ستایش سزاوار آن است که در نهران به دعای خیر تو می پردازند:

که در شریعت ما حکم نیست بر قاتل	به خون سعدی اگر تشنه ای حلالیت باد
دعای خیر کنندت چنان که در محفل	بلی ثنای جمیل آن بود که در خلوت
(همان : 659)	

4. اعتراف به گناهان

اقرار و اعتراف که گناه به عنوان یک شیوه و آموزه برای رهروان طریق حق، مطرح است. کسی که به گناه خود اعتراف می کند، ریا و تزویر را کنار گذارده، دریچه قلب را باز کرده با اقرار به گناه و تقصیر خویش روی به درگاه خداوند می آورد (غفاری، 1373 : 202). سعدی اقرار به گناه بنده گنهکار به درگاه حق را زمینه ای برای بخشش الهی می داند؛ وی ضمن تأکید فراوان بر این دیدگاه خود، به درگاه لایزال پروردگار روی آورده و به گناه خود اقرار می کند:

ندارد به جز آستانت سرم	به لطفم بخوان و مران از درم
فرومانده ی نفس اماره ام	تو دانی که مسکین و بیچاره ام
(همان : 319)	

سعدی بر این باور است که هر آنچه از انسان سر می زند ناقص است، وی روی به درگاه لایزال الهی نموده و به گناهکاری خود اقرار نموده و عرض می کند: که هر آنچه از تو به ما رسیده که عنایت بی منتهای توست ولی اعمال ما عصیان و گناه بوده است:

همواره از تو لطف خداوندی آمده است و زما چنان که در خور ما فعل ناسزا
(همان : 367).

5- انابه

بنده پیوسته باید به باطن و قلب خود توجه نماید؛ با این کیفیت که پیوسته در افکار و اعمال متوجه خدا باشد، و قرب او را طلب کند و در تمام اوقات، به ذکر او و نعمتهای او و ذکر تقریبان درگاه او مشغول باشد. انابه یعنی با خدا شدن و بر او اقبال کردن « منیب » کسی را گویند که او را جز حق تعالی مرجعی و ملجی نباشد. (غفاری، 1373 : 203). سعدی بر این باور است شخص گنهکار باید در افکار اعمال، نیز در باطن و قلب خود متوجه حق بوده تا توبه او به درگاه حق پذیرفته و مورد بخشش قرار گیرد؛ وی ضمن این که به راز و نیاز با خالق یکتا پرداخته، از پیشگاه لایزال الهی درخواست

بازگشت و انابه نموده و عرض می کند که : پروردگارا گناه بسیاری مرتکب شده ایم ولی امید به این داریم که از گناهان گذشته ما در گذری :

یا رب ! خلاف امر تو بسیار کرده ایم
چشم گناهکار بود بر خطای خویش
و امید بسته از کرم عفو ما مزی
ما را ز غایت کرم چشم در عطا
(سعدی، 1385 : 637)

سعدی این ادب را از آداب نیایش را که موجب تقرب الی الله است به همه توصیه می کند و در این باره می گوید :
بیا ای که عمرت به هفتاد رفت
همه برگ بودن همی ساختی
مگر خفته بودی که بر باد رفت؟
به تدبیر رفتن نپرداختی
قیامت که بازار مینو نهند
منازل به اعمال نیکو دهند
(همان).

6- امید به فضل و رحمت حق
نیایشگر باید ایمان و یقین داشته باشد که از جانب ذات اقدس حق هیچ گونه مانعی از فیض ، در کار نمی باشد. این شرط و ادب برای دعا از تمام آداب و شرایط مهم تر است. زیرا که در آیات و روایات و حتی در متن دعاهای ماثوره هم در این باره تاکید زیادتری دیده می شود(نورانی ، 1380 : 15).

سعدی در کلیاتش به مصداق امید به فضل و رحمت حق که یکی از مقارنات آداب نیایش است بسیار توجه نموده و در این باره در گلستان عرض می کند که : «هر گاه یکی از بندگان گنه کار پریشان روزگار ، دست انابت به امید اجابت به درگاه حق ، جلّ و علا ، بردارد ، ایزد تعالی در وی نظر افکند ، بازش بخواند ، باز اعراض کند ، بازش به تضرع و زاری بخواند ، حق سبحانه فرماید : یا ملائکتی ، قد استحیت من عبدی و لیس له غیری ، فَقَدْ غَفَرْتُ لَهُ.
سعدی بر این باور است که درهای رحمت پروردگار در همه حال به روی بندگان گشوده است ، پس بنده گنهکار باید به فضل و رحمت حق امیدوار باشد . وی ضمن این که به راز و نیاز با خالق هستی پرداخته ، دل به امید به فضل و رحمت حق بسته و روی به درگاه حق نموده و عرض می کند :

خداوندی چنین بخشنده داریم
که بگشاید دری که ایزد نبندد
که با چندین گنه امیدواریم
بیا تا هم بدین درگه بزاریم
(همان : 730).

7- خدا حاضر و ناظر بر امور
شخصی که نیایش با پروردگار می پردازد و باید بداند برای این مشاهده قلبی ، باید ایمانی قوی پیدا کند ، و از ماسوی الله منقطع گشته ، آثار توحید در افعالش پدید آید تا دعایش مستجاب شود ذات اقدس حق را در همه حال ، باید حاضر و ناظر دانسته ، او را از همه چیز به خود ، نزدیک تر دانست(مهدوی دامغانی ، 1366 : 521).
سعدی نیز این مهم را در نیایش های خویش لحاظ نموده است . وی بر این باور است که خداوند ناظر و حاضر بر همه وی هستی است :

حاجت موری به علم غیب بداند
جانور از نطفه می کند ، شکر از نی
در بن چاهی به زیر صخره صما
برگ تر از چوب خشک و چشمه خارا
شربت نوش آفرید از مگس نحل
نخل تناور ز دانه ی خرما
از همگان بی نیاز و ، بر همه مشفق
از همه عالم نهان ، و بر همه پیدا

پرتو نور سرداقت جلالش از عظمت ماورای فکرت دانا
خود نه زبان در دهان عارف مدهوش حمد و ثنا می کند ، که موی بر اعضا
(سعدی، 1385: 327).

8- خضوع و خشوع اعضاء جوارح

اگر کسی قلبش خاضع و خاشع باشد ، جوارح او نیز خضوع پیدا می کند . این حالت موقعی پدید می آید که انسان ، نام معبود را زیاد تکرار کند . خداوند متعال فرمودند : «دو راه بالا و پایین باز است . هر گاه انسان دستی به دعا بردارد یا صورت بر خاک نهد ، گناهان هفتاد ساله اش را می بخشایم» (قرائتی ، 1376 : 27) .

سعدی در این باره معتقد است ، هر گاه انسان ، نام معبود را زیاد تکرار کند ، قلبش نسبت خداوند خاضع و خاشع می شود در نتیجه جوارح او نیز خضوع پیدا می کند . در بیان خشوع جوارح که یکی از آداب در نیایش است می گوید :

آن دست بر تضرع و این روی بر زمین آن چشم بر اشارت و این گوش بر ندا
مردان راهت از نظر خلق در حجاب شب در لباس معرفت و روز در قبا
(همان ، 322).

در بیتی دیگر ، مصداقی از خشوع در برابر حضرت حق را بیان می کند :
سرپادشاهان گردنفرز به درگاه او بر زمین نیاز
(همان : 159).

9- قلب اندوهگین و سوزناک

باید با قلب اندوهگین و سوزناک خواسته خود را از خداوند طلب کنیم که در این صورت به اجابت نزدیکتر خواهد بود . سعدی معتقد است ، که بنده اگر از صمیم قلب و با دلی شکسته دعا کند ، خداوند حاجت او را برآورده خواهد کرد (محلاتی ، 1366 : 148) . در ابیاتی به این آیین اشاره رفته است :

که می گفت شوریده ی دل فگار الهی ! ببخش و به دلم مدار اهمی گفت با حق به زاری بسی
میفکن ، که دستم نگیرد کسی به لطفم بخوان و مران از درم ندارد به جز آستانت برم
(همان : 319).

10- گریه و تضرع

گریه و ناله های اهل دل و معرفت از ابزار موثر در زدودن زنگار دل نرمی بخشیدن قلوب سخت شده بندگان است . شخص دعا کننده باید کوشش کند که دعایش با گریه همراه باشد که فرموده اند : گریه سید آداب دعا ، و عالی ترین ادب آن است ، زیرا که نشانه رقت قلب و نیاز و اخلاص می باشد ، و دعا با این حالات ، اثرات دیگری دارد. (غفاری ، 1373 : 218).

سعدی معتقد است ، کسانی که با دیده ملکوتی به عالم نگریسته و پروردگار خود را با حال پنهانی بخوانند ، پروردگار دعای آنها را مستجاب خواهد کرد . وی در این باره در دیباچه گلستان می گوید :

«هر گاه یکی از بندگان گنه کار پریشان روزگار دست انابت به امید اجابت به درگاه حق ، جل و علا ، بردارد ، ایزد تعالی در وی نظر افکند ، بازش بخواند ، باز اعراض کند ، بازش به تضرع و زاری بخواند ، حق سبحانه فرماید : یا ملائکتی ، قد استحیت من عبدی و لیس له غیری ، فَقَدَ غَفَرْتُ لَهُ . دعوتش را اجابت کردم و حاجتش برآوردم که از بسیاری دعا و زاری بنده ، همی شرم دارم !

کرم بین و لطف خداوندگار گنه بنده کرده است و او شرمسار» (سعدی ، 1385 : 13).

11- توسل به معصومین، علیهم السلام

در مقام راز و نیاز با خالق کارساز، در حقیقت و نفس الامر، مقصود معبود مطلق است و تمام توجه باید مختص دعا کننده به حق سبحانه باشد و بس. توجه زیاد به خداوند متعال به ادعیه و توجه و توسل به ائمه اطهار، علیهم السلام، مخصوصا وجود مبارک حضرت بقیه الله الاعظم است. همین توسلات انسان را در تحصیل علم و کسب اخلاص و تهذیب نفس و ترک گناهان، فراوان یاری می دهند پس از این امر نباید غافل بود (مختاری، 1374: 190). سعدی توسل به معصومین علیهم السلام را موجب بهره مندی از عنایات های پروردگار می داند و می گوید:

خدایا! به حق بنی فاطمه
اگر دعوتم رد کنی یا قبول
که بر قولم ایمان کنم خاتمه
من و دست و دامان آل رسول
(همان: 162).

نیز سعدی بر آن تاکید دارد که در مقام راز و نیاز با خالق کار ساز، و برای برآورده شدن خواسته هایش به معصومان، علیهم السلام، متوسل شود:

خدایا! گر تو سعدی را برانی
محمد، سید سادات عالم
شفیع آرد روان مصطفی را
چراغ و چشم جمله انبیاء را
(همان: 714).

12- ثنا و ستایش پروردگار در آغاز دعا

ستایش ذات اقدس حضرت باری امری است که برای جن و انس و جماد و نبات اجتناب ناپذیر است «چه توحید گوی او نه بنی آدم اند و پس، هر بلبلی که زمزمه بر شاخسار کرد» (کلینی، 1379: 222). یاد خدا و ذکر حضرت حق اصلی ترین منظور دعا، ثنا و ستایش و عبادت است (کرمانی، 1382: 26).

همچنین با کمک این مصداق از آداب نیایش بر این اصل مهم تاکید می کند که وقتی از خدا حاجتی می خواهید، پروردگار عزیز و جبار راتمجید و ستایش کنید و او را ثنا گوید وی با این دیدگاه روی به درگاه حق نموده، وی ضمن این که به ثنا و ستایش ذات اقدس پروردگار در دعای خویش پرداخته به صفات الهی پروردگار نیز نظر داشته است:

ثنا و حمد بی پایان خدا را
کریم! منعما! آمرزگارا!
اگر رحمت کنی مشتی گدا را!
عطا کردی به فضل خویش ما را
که دیگر باز نستانی عطا را
وز انعامت همیدون چشم داریم
(همان)

سعدی در بیان ثنا و ستایش پروردگار می گوید:

به نام خداوند جان آفرین حکیم سخن در زبان آفرین
خداوند بخشنده دستگیر کریم خطا بخش پوزش پذیر
(همان: 159).

13- دعاهایی با محوریت توصیف پروردگار

انسان باید دعاهایی را که شامل تمجید و تحمید و توصیف ذات مقدس اوست قرائت کند، تا جزء سالکین و از زمره موحدین محسوب گردد. دعاهایی که شامل تمجید و تحمید و توصیف صفات جلال و جمال حق تعالی می باشد، بسیار است. مانند دعای جوشن کبیر، دعای مشلول و اکثر دعاهای صحیفه سجاده.

سعدی نیز بر این باور است ، از خدا باید خدا را خواست ، باید خود را ندید وی معتقد است ذات حق سزاوار خواستن است ، نیز به هنگام نیایش ، پروردگار عالم ، باید دعاهایی خواند که در توصیف ذات اقدس حق باشد ، وی در این باره عرض می کند :

سبحان من یمیت و یحیی و لا اله الا هو الذی خلق الارض و السما
باری ز سنگ چشمه آب آورد پدید باری از آب چشمه کند سنگ درشتا
(همان: 635).

سعدی بار دیگر ، به دعاهایی که با محوریت توصیف ذات مقدس پروردگار بوده توجه نموده و در این باره می گوید :

بار خدایا ! مهیمنی و مدبر با همه کروبیان عالم بالا
(همان: 327).

سعدی همچنین در توصیف ذات اقدس پروردگار رو به دو صفت رزاق و خلاق خداوند توجه نموده و به راز و نیاز با پروردگار پرداخته است :

دادار غیب دان و نگهدار آسمان رزاق بنده پرور و خلاق رهنما
(همان: 635).

14- حضور قلب و توجه کامل

بی تردید کسب جمعیت خاطر و هماهنگی دل و زبان از نکته های اساسی برای بازیافتن به دربار آفریدگار است ، چه به قول سعدی ، علیه الرحمه ، جسم در بیان بودن و جان در جای دگر ، در واقع حاضری است که غایب است : در پیشگاه الهی آن ارتباط شایسته برقرار نمی گردد. (حسن زاده آملی ، 1387 : 22) .

سعدی بر این تاکید می کند که دل اگر صفا پیدا کند ، به جایی می رسد که آئینه جمال ذات حق می گردد ؛ وی همچنین به همه توصیه می کند که از ته دل و با حضور قلب دعا کنید که خدای تعالی به دل می نگرد نه به آنچه به زبان جاری می گردد.

نیز بار دیگر با حضور قلب و اخلاص روی به درگاه لایزال پروردگار نموده و عرض می کند :

خدایا ! مقصّر به کار آمدیم تهی دست و امیدوار آمدیم
(همان : 322).

در ابیاتی دیگر نیز تعبیرات به گونه ای است که حضور قلب را در آن می توان یافت :جز این که اعتماد به یاری توست
امیدم به آمرزگاری توست
بضاعت نیاورده ام ، آلا امید خدایا ! زعفوم مکن نا امید !
(همان : 323).

15- درود بر پیامبر و آل او در آغاز و انجام نیایش :

وجود مقدّس حضرت ختمی مرتبت و ذریه اطهارش ، واسطه فیوضات ربّانی ، و نزول برکات ، رحمانی می باشند ، پس درود بر آن بزرگواران علاوه بر آن که عرض ادب به مقام شامخ آنان محسوب می گردد ، در حقیقت یک نوع توسل و توجه به پیشگاه آن اشخاص مقدّس می باشد که موجب استجابت دعاست این ادب از تمام آداب و شرایط دعا مهمتر می باشد زیرا که از سبب های استجابت ، شمرده نشده است ! قال بعضهم : «ان للدعاء ارکاناً و اجنحةً و اوقاتاً و اسباباً فاركانه حضور القلب و الخشوع ، و اجنحته الصدقُ و مراقبته الاسحار و اسبابه الصلاه علی النبی و آله علیهم السلام... (غفاری ، 1373 : 236)

سعدی این ادب از آداب نیایش را بسیار مورد توجه قرار داده در ابیاتی که پروردگار به حق فرزندان حضرت فاطمه زهرا، سلام الله علیها، سوگندی دهد که ایمانش را پایدار و استوار بدارد یقیناً در آغاز درخواست به پیام آور گرامی اسلام، صلی الله علیه و آله و سلم، و خاندان مطهر حضرتش توجه داشته است»

خدایا! بـه حق بنی فاطمه
که بر قولم ایمان کنم خاتمه
اگر دعوتم رد کنی یا قبول
من و دست و دامان آن رسول
(سعدی، 1385: 162)

به یقین سعدی به جایگاه و عظمت پیامبر، صلی الله و آله و سلم، و خاندان حضرتش عنایت داشته و یاد آن بزرگواران را در آغاز نیایش و مناجاتش مورد توجه قرار داده است؛ در بیان این شأن و منزلت می گوید:

نماند به عصیان کسی در گرو
چه نعت پسندیده گویم تو را
که دارد چنین سروری پیشرو
علیک السلام ای نبی الورا!
(همان).

16- فروتنی در پیشگاه حق

فروتنی در پیشگاه حق تعالی از ویژگیهای بارز نیایشگر است که چون هاله ای حال و قال خواننده آفریدگار را فرا گرفته است. یاد خدا از بین برنده کبر، غرور و نخوت است از صفحه وجود آدمی است همچنین اولین گناه و نافرمانی از امر خدا به واسطه خودبینی و کبر بوده است و نتیجه این بزرگ فروشی برای شیطان، خفت و خواری بوده است. (کرمانی، 1388: 43) سعدی هم معتقد است هر کس بتواند خود را به شاهراه تواضع و افتادگی برساند، به همه مقامات دست می یابد وی فروتنانه عرض می کند که:

که پروردگارا! توانگر تویی
نه کشور خدایم، نه فرماندهم
توانا و درویش پرور تویی
یکی از گدایان این درگهم
تو برخیز نیکی دهم دسترس
وگر نه چه خیر آید از من به کس؟
(همان: 166).

سعدی بر این باور، قدرت مطلق تنها از جانب ذات پروردگار است، و انسان در هر منصب و جایگاهی که باشد باید در مقابل خداوند اظهار کرنش و فروتنی کند وی در این باره می گوید:

سر پادشاهان گردنفرز
بسه درگاه او، بر زمین نیاز
(همان: 159).

سعدی در بیان فروتنی بنده در مقابل پروردگار می گوید: همه چیز به اراده خداوند باریتعالی است در نتیجه بنده پیوسته باید تواضع پیشه کند:

تو قائم به خود نیستی یک قدم
نه طفل دهان بسته بودی زلاف
زغیبت مدد می رسد دم به دم
همه روزی آمد به جوفش زناف
(همان: 291).

وی همچنین بر این باور است که فقط باید در برابر وجود کبریایی و با عظمت پروردگار فروتنی کنیم:

لطیف کرم گستر کارساز
مرا او را رسد کبریا و منی
که دارای خلق است و دانای راز
که ملکش قدیم است و ذاتش غنی
(همان: 159).

نیز سعدی درباره فروتنی بنده این گونه استدلال می کند که :
بنی آدم سرشت از خاک دارند اگر خاکی نباشد ، آدمی نیست
(همان: 68).

17- جدیت و پافشاری در دعا

فرد دعا کننده باید در نیایش خود به درگاه الهی پافشاری نماید زیرا پروردگار دوست دارد که پرورده اش در دعاهایش اصرار ورزد رسول اکرم ، صلی الله علیه و آله ، فرمودند : «انَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُلِحِّينَ» خداوند کسانی را که در دعا اصرار می ورزند دوست دارد . (پاینده ، 1341 : 7) . سعدی تاکید بر اصرار در دعا و جدیت در آن را به هم توصیه می کند زیرا به عقیده او پروردگار دوست دارد که پرورده اش در دعاهایش اصرار ورزد :
یا رب قبول کن به بزرگی و فضل خویش که آن را که رد کنی ، نبود هیچ ملتجا
(همان: 637).

18- دست به دعا برداشتن به هنگام نیایش

دست برداشتن به هنگام دعا و نیایش یکی از آداب این سنت نیکوست. نیایشگر نیازمند بارگاه درگاه رحمت الهی باید دستهای خود را به نحوی به سوی حق بلند کند که گدایان دست به جانب ثروتمندان دراز می کنند ، چه هر بنده ای فقیر الی الله و اهل نیازی است در استان ناز .

سعدی نیز به این آیین در آثار خویش اشاره نموده است . در تعبیری به امید برآورده شدن دعا ، دست نیاز بر می کشد :
برای ختم سخن دست بر دعا داریم امیـدوار قبول از مهیمن غفّار
همیشه تا که فلک را بود تقلب دور مدام تا که زمین را بود ثبات و قرار
(همان: 757).

در جای دیگر از بوستان می گوید :

در ایام او روز مردم چو شام شب از بیم او خواب مردم حرام
همه روز نیکان از او در بلا به شب دست پاکان از او بر دعا
(همان: 196).

19- بر زبان آوردن نیازمندیها:

از دیگر نکاتی که باید در یک نیایش درخواست ، بدان توجه شود ؛ بیان نیازها در دعاهاست ؛ اگر چه آفریدگار خبیر از نهان و آشکار و نیاز موجودات آگاه است اما بهتر است که خواسته بارگاه کرامت و کبریایش بیان شود . این نکته است که همه نیایشگران راستین ، الهی آن را مد نظر داشته و به ذکر صاحب مادی و معنوی و دنیوی و اخروی خود پرداخته اند .
سعدی نیز معتقد است که تنها از درگاه الهی باید خواسته خود را طلبید چرا که پروردگار دوست دارد که حاجت خود را از درگاهش طلب نمایی وی در این باره روی به درگاه حق نموده و دست نیایش به درگاه پروردگار عالم بلند می کند و عرض می کند که :

ما را تو دست گیر و حوالت مکن به کس آلا الیک حاجت درماندگان فلا
(همان : 637).

در بیتی دیگر عرض نیازها را آشکار می توان دید «

دل های خسته را به کرم مرهمی فرست ای نسام اعظمت در گنجیه ی شفا !
(همان ، 637).

3- نتیجه‌گیری

با توجه به بررسی و تجزیه و تحلیل کلیات سعدی میتوان بیان کرد که سعدی بر این باور است که برای آنکه دعایی زودتر مستجاب شود، زمانی که بنده به در رحمت خدا میکوبد، باید خود را به آراستگی و شایستگی و ادب و فروتنی و آیین معاشرت با حضرتش مزین کند. وی اعتقاد دارد که عمل به برخی آداب نیایش ما را به اجابت دعایمان نزدیکتر میکند. همچنین با مطالعه و بررسی در کلیات سعدی می توان به این نتیجه رسید که در آثار این شاعر زبردست آداب نیایش نسبت به انگیزه های نیایش سابقه بیشتری دارد.

تشکر و قدردانی

از جناب آقای و و کلیه کسانی که مرا در انجام کار یاری نمودند مراتب تقدیر و تشکر خود را اعلام می نمایم.

مراجع

- [1] پاینده، ابوالقاسم، 1341، نهج الفصاحه، تهران، چاپ افست.
- [2] تهرانی، سعید، 1377، جلوه هایی از زیبایی های نیایش و عبادت، تهران، موسسه فرهنگی انتشاراتی راستان.
- [3] حسن زاده آملی، حسن، 1378، نورعلی نور در ذکر و ذاکر و مذکور، قم.
- [4] غفاری، ابراهیم، 1373، آئین نیایش، مشهد، انتشارات آستان قدس رضوی.
- [5] قرائتی، محسن، 1376، تفسیر نور، قم، موسسه در راه حق.
- [6] کرمانی، محمد، 1388، دعا و نیایش پژوهشی پیرامون دعا و معرفی دعاهای مثنوی و معنوی، چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی.
- [7] کلینی، محمد، 1379، اصول کافی، انتشارات اسوه.
- [8] محلاتی، هاشم، 1366، کیفر گناه و آثار و عواقب خطرناک آن، تهران، کتابخانه صدر.
- [9] مختاری، رضا، 1374، سیمای فرزندگان، قم، حوزه علمیه قم.
- [10] مصلح الدین، س؛ به تصحیح فروغی، م. 1385. کلیات سعدی (بوستان، گلستان و غزلیات)، انتشارات هرمس، 1406 ص.
- [11] مهدوی دامغانی، محمد، 1366، روضه الواعظین و بصیره المتعظین، تهران، چاپ قم.
- [12] نورانی، مصطفی، 1380، طیب معنوی، نشر موسسه مکتب اهل بیت علیه السلام.